

LA BATLLIA DE MIRAVET EL SEGLE XIV. NOTES ENTORN EL VII CENTENARI DE LA CONCESSIÓ DELS SEUS COSTUMS (1319-2019)¹

JOSEP SERRANO DAURA
*Universitat Internacional de Catalunya*²
jserrano@uic.es

{Data de lliurament i acceptació: abril de 2020}

A Francesc, Júlia i Adrià

PARAULES CLAU:

batllia de Miravet,
Costums de Lleida,
Costums de Miravet,
Parlament, Corts Generals

PALABRAS CLAVE:

bailía de Miravet, Costums
de Lérida, Costums de
Miravet, Parlamento,
Cortes Generales

KEYWORDS:

district of Miravet,
Customs of Lleida,
Customs of Miravet,
Parliament, Corts Generals

RESUM

Després de la conquesta als sarraïns, la batllia de Miravet és poblada majoritàriament per contingents cristians vinguts de Lleida i el seu entorn. Aquests introdueixen a la batllia el seu dret, que hi regeix fins que el 1319, a instància dels seus vassalls, el castellà d'Amposta els concedeix un nou Llibre de Costums. A més d'aquest acte, el segle XIV la batllia, que ja té Gandesa com a centre civil, viu un moment de certa esplendor política, social i econòmica, fins al punt de convocar-s'hi un Parlament i dues Corts Generals de la Corona d'Aragó.

RESUMEN

Tras la conquista a los sarracenos, la bailía de Miravet es poblada mayoritariamente por contingentes cristianos venidos de Lérida y su entorno. Estos introducen en la bailía su derecho, que rige hasta 1319, cuando, a instancias de sus vasallos, el castellán de Amposta les concede un nuevo Libro de Costumbres. Además de este acto, en el siglo XIV la bailía, que ya tiene a Gandesa como centro civil, vive un momento de cierto esplendor político, social y económico, llegando a convocarse en ella un Parlamento y dos Cortes Generales de la Corona de Aragón.

ABSTRACT

After it was conquered from the Saracens, the district of Miravet was mostly populated by Christian contingents from Lleida and the surrounding area. They brought their own law, which ran in the district until 1319, when, at the request of his vassals, the Constable of Amposta Castle issued a new Book of Customs. Armed with this document, in the 14th century the district, which now had Gandesa as its civil centre, experienced something of a political, social and economic golden age, and a Catalan Parliament and two *Corts Generals* of the Crown of Aragon (an assembly representing all the territories of the Aragonese monarchy) were called to meet there.

INTRODUCCIÓ

1. Després d'una breu ocupació cristiana aragonesa entre 1132 i 1133, el Comtat de Barcelona conquereix la ribera catalana del riu Ebre a mitjans segle XII fins als rius Algars i Matarranya. Ocupa Tortosa el 1148; i de camí cap a Lleida (que ho serà el 1149), el seu exèrcit ocupa la zona entre Xerta, Gandesa, i la Pobla fins a Faió; vers 1152, una altra expedició cristiana conquereix Miravet; i entre 1157 i 1162 s'ocupa Orta.³

Ara s'ha d'assegurar la defensa del marge dret de l'Ebre, fronterer amb els sarraïns de l'Aragó; i repoblar-lo amb cristians. Es manté una comunitat sarraïna a la ribera de l'Ebre, mentre que els de l'actual Terra Alta són expulsats, fugits cap a l'Aragó, o traslladats al sector riberenc; el comte de Barcelona els protegeix i els garanteix la seva llengua, la cultura i la religió, amb el seu dret i una organització veïnal pròpia.⁴

Quant al territori, Ramon Berenguer IV, el seu titular per dret de conquesta, el cedeix a diversos senyors laics i eclesiàstics, i s'hi constitueixen set baronies senyorials: les de Miravet, d'Orta i d'Ascó; de Garcia, Móra i Tivissa; i de Flix amb la Palma.⁵

Aquests districtes són els establerts en temps dels sarraïns, amb uns termes amplis i diversos nuclis de població. Aquest és el cas del castell i termes de Miravet, que l'orde del Temple rep el 24 d'agost de 1153, junt amb una heretat dels termes de Mequinensa, Flix, Ascó, Garcia, Móra i Tivissa, i dues "jovades" de terra a Marçà.⁶

Després venen les donacions dels castells i termes d'Orta el 1177, i de Riba-roja i d'Ascó el 1182; i els tres territoris, limítrofes entre si, esdevenen tres baronies: la batllia de Miravet, i les comandes d'Orta i d'Ascó.⁷

"EL 1319 ELS COSTUMS
INDIQUEN QUINS
SÓN ELS TERMES DE
LA PART CATALANA
DE LA BATLLIA:
MIRAVET, BENISSANET,
GINESTAR, RASQUERA,
EL PINELL (DE
BRAI), SALVATERRA,
CORBERA, GANDESA,
MUDÈFER, BATEA,
VILABONA (PER POBLA
DE MASSALUCA),
ALGARS I PINYERES.
NONASP, EN CANVI, ÉS
DE L'ARAGÓ."

El 1153 Miravet comprèn els castells, les viles i els termes de Benissanet, Gandesa, Corbera, Algars, Batea, el Pinell i Rasquera. I el seu castell esdevé el centre dels dominis del Temple a la zona, d'aquí l'expressió de "batllia", com a principal (s'amplia el 1168 amb Nonasp, al regne d'Aragó).⁸

Entre 1153 i 1216 Miravet es vincula a la Casa de Tortosa. Al final se separen, però Miravet continua sent batllia, i exerceix certa tutela sobre els altres dominis immediats.⁹

La batllia pateix un conflicte amb Alfons I pels castells de Batea i Algars; el 1181 el comte atorga dues cartes de població: una a un grup de pobladors segons els furs de Saragossa; i altra al cavaller Bernat Granell i els seus amb els furs de Barcelona, amb el deure de custodiar i repoblar els seus termes.¹⁰

L'actuació reial obliga l'orde a exigir la confirmació dels termes de Miravet amb Batea fins al riu Algars; així es fa el març de 1182. I el 1187 el Temple adquireix a Bernat Granell i els seus els drets que tenen sobre Batea i Algars. Batea rep nova Carta de població el 1205 del Temple que la senyoreja.¹¹

El 1280 la batllia augmenta el territori en la part catalana amb Mudèfer, per segregació de la comanda templeria d'Orta; i el mateix passa amb Massaluca, per separació de la comanda d'Ascó.¹²

El 1319 els Costums que commemorem indiquen quins són els termes de la part catalana de la batllia: Miravet, Benissanet, Ginestar, Rasquera, el Pinell (de Brai), Salvaterra, Corbera, Gandesa, Mudèfer, Batea, Vilabona (per Pobla de Massaluca), Algars i Pinyeres. Nonasp, en canvi, és de l'Aragó.¹³

2. Conquerida la zona, els sarraïns de la batllia es concentren a Miravet i Benissanet, mentre la resta del territori està despoblat i hi cal fer nova població cristiana. Ja s'hi hauran establert individus d'entre els membres de les forces cristianes, i altres ho faran pel seu compte des d'altres territoris cristians sobretot catalans i del veí Aragó. Probablement pel sistema d'aprisió, d'ocupació privada; però es regularitza a partir de 1165 quan Alfons I atorga Carta de població a Orta (encara no és del Temple), el 1168 a Paüls (de Tortosa), i el 1181 a Batea i Algars (malgrat ser de l'orde).¹⁴

En aquests casos el rei concedeix els furs de Saragossa; encara no està definida la frontera política entre l'Aragó i Catalunya i es considera territori aragonès. Això es corregeix aviat a favor del dret català amb el Temple, però el conflicte territorial subsisteix entre l'Aragó i Catalunya fins al segle XIV.¹⁵ De fet, la solució s'apunta quan el rei i el Temple confirmen el 1182 el riu Algars com límit de la batllia i indirectament com la frontera natural entre els dos regnes.

El 1185, l'orde preveu la repoblació dels seus dominis en una concòrdia amb el Bisbat de Tortosa, en repartir-se els delmes i les primícies que s'obtinguin als dominis de Miravet, Orta i Ascó.¹⁶ I el Temple atorga Carta de població el 1192 a Orta, a la veïna comanda del mateix nom i a Gandesa, de la nostra batllia.¹⁷

Aquest procés poblacional s'encomana a les cases temples de Gardeny i Corbins en terres de Lleida. A Gandesa intervé el comanador de Gardeny, i es diu que els seus pobladors depenen d'aquelles cases. Nous habitants que provenen d'aquells districtes.¹⁸

El 1194 es confirma la primera Carta de Gandesa, i ara es diu clarament que els seus pobladors depenen del castell de Miravet (ja no de les cases lleidatanes).¹⁹

Després s'atorguen noves cartes: el 1198 al Pinell (reiterades el 1207 i el 1223); el 1205 a Batea; el 1206 a Rasquera i On; el 1244 a la Vall de Batea; el 1248 a Gandesola; el 1280 a Mudèfer i Pinyeres; el 1281 a l'Algars; i el 1294, a la Devesa del castell de Miravet (Massaluca).²⁰ D'aquests llocs On, la Vall de Batea, Gandesola i la Devesa de Massaluca desapareixen.

Tenim constància d'altres llocs, bé que ignorem si reberen carta de població o no: Pedrer (desaparegut), Ginestar, Vilabona (vinculada a Gandesa i precedent de la Poble de Massaluca) i Salvaterra en terme de Benissanet.²¹

3. Els templers reben el ple domini de la batllia de Miravet; la donació comtal de 1153 es fa a Déu per mitjà del Temple, que esdevé el seu dipositari i n'assumeix la titularitat directa i la seva administració.

Amb el domini, l'orde pot establir població i repartir les terres entre els seus habitants; i amb la jurisdicció posseeix les potestats de l'Autoritat pública: judicial (de jutjar de manera exclusiva els seus habitants); legislativa (fixar el dret que els ha de regir); i tributària (imposar les seves càrregues econòmiques i personals).

Amb la Carta de població s'ordena l'establiment dels vassalls en viles de nova planta; mentre les existents amb nous veïns cristians es poden millorar amb altres cartes de franquesa i privilegis o beneficis de naturalesa diferent.

La Carta és un contracte d'establiment agrari col·lectiu, entre la Senyoria i un grup de pobladors; a més, delimita el terme municipal que es pobla, pot fixar el nombre de famílies a establir, i pot indicar la unitat de cultiu mínima per a cada família.²² En si recull el pacte de vassallatge entre la Senyoria i els nous pobladors, a canvi de la cessió que se'ls fa de terres per a treballar i viure. El senyor posseeix el domini (directe) sobre el territori i en cedeix l'ús i l'explotació (domini útil) als vassalls a perpetuïtat, a canvi d'un cens en diners o en espècie²³ i altres càrregues personals i econòmiques.

A més, la Senyoria posseeix els serveis comunitaris que es creen com forns, molins, fleques, etc.; i els vassalls forçosament els han d'utilitzar i tributar per al seu ús (un pa de cada 24 o 25 que es coga en el cas dels forns de pa, o la part de la molinada en els molins de farina i d'oli), o simplement pagar un tribut anual que cada casa pagava (el llòssol per les ferreries).²⁴

La Carta també recull referències a la jurisdicció en reconèixer que el senyor és qui autoritza qui vulgui a establir-se en el seu territori (el dret de firma).²⁵ També li reconeixen l'exercici de les potestats esmentades: la judicial civil i criminal, la legislativa i la tributària. En particular ens interessa la legislativa, la facultat de fixar el dret pel que els vassalls s'han de regir.²⁶

La nova població se sotmet al seu senyor jurant-li fidelitat i homenatge amb el compromís de no trair-lo ni abandonar els béns cedits, amb el correlatiu deure senyorial d'una recta administració de justícia i de protecció personal i patrimonial dels vassalls. Després aquests pactes col·lectius es concreten en altres privats d'establiment amb cada

cap de casa del lloc, amb la cessió de casa i terra amb les càrregues i obligacions particulars que ha de suportar.

També destaca que les nostres cartes disposen que els tributs en espècie s'han de pagar amb mesures de Lleida, i que la unitat de terra a cedir als pobladors es fixa també en mesures agràries lleidatanes.²⁷ A més, recullen principis que són a la Carta de població d'aquella ciutat de 1150 i altres costums i privilegis que hi regeixen: el compromís del senyor de protegir i defensar els vassalls front qualsevol altra persona (o institució); els vassalls tenen la lliure disposició dels béns cedits, excepte a favor de cavallers i religiosos per a evitar l'establiment de persones o instituts que gaudeixen d'immunitat; l'exempció de mals usos senyorials procedents dels Usatges de Barcelona; i la imposició del dret senyorial de fadiga per deu dies.²⁸

En resum, la Carta de població conté un estatut jurídic públic bàsic que regula l'establiment de la població en el districte jurisdiccional i, per tant, les relacions entre el senyor i els seus vassalls. I, en el nostre cas, també posen de manifest la inicial influència del dret propi de Lleida en els nostres dominis del Temple.

EL DRET PROPI DE LA BATLLIA DE MIRAVET

1. El nostre país es caracteritza per una peculiar configuració jurídica amb la coexistència de múltiples i diverses fonts generals i locals; una situació que a la mateixa Corona d'Aragó, no es dona a l'Aragó ni València.²⁹

Un element dels principals del nostre sistema històric és el dret propi de cada comunitat veïnal, amb uns elements particulars i altres comuns amb els d'altres viles del mateix districte senyorial o d'una mateixa zona d'influència. Un "dret de vey" propi dels naturals que poblen un lloc determinat, i un dret d'"estrany" no naturals de la baronia.³⁰

A Catalunya les normes de dret propi local o comarcal en diem Costums; i quan es posen per escrit les seves compilacions són Llibres de Costums. Institucions de dret que s'han introduït i desenvolupat a les comunitats cristianes sorgides a partir de la conquesta contra els sarraïns, i que evolucionen al llarg del temps; que es practiquen de generació en generació, i normalment no escrites fins el segle XIII. Un dret que regula les relacions jurídiques dels veïns entre si i amb el seu senyor.

En termes generals el dret propi local (i el comú del districte com és en el nostre cas de la batllia de Miravet), està format per preceptes: uns fixats per l'autoritat pública (Carta de població, privilegis, etc.); altres neixen de la pràctica de la comunitat (permesos per la Senyoria); n'hi ha d'importats d'altres territoris segons la procedència dels grups humans que s'estableixen al districte o que senzillament s'introdueixen des d'altres territoris pròxims i s'assimilen com a propis (especialment de Lleida, Tortosa i Barcelona); i encara en un altre nivell trobem diverses institucions i altres usos que s'introdueixen per la seva generalització a la zona o arreu del Principat.

I entre aquests elements sovint n'hi ha un de principal i comú a tot un districte, com ocorre a la batllia: és el dret de Lleida, introduït pels pobladors vinguts d'aquelles terres, com hem vist. Un dret recollit i compilat per escrit en la primera manifestació d'aquestes característiques a Catalunya, el 1228, sota el títol de *Consuetudines Ilerdenses*.³¹

Això sense perjudici que per les mateixes necessitats i la realitat de cada moment, cada comunitat pugui crear nous usos que en el temps esdevenen costums que també poden modificar o actualitzar altres de vigents.³²

El mateix hem de dir dels Usatges de Barcelona, que recullen usos i costums de la cúria comtal de Barcelona compilats en una primera part a mitjans segle XII, i que esdevenen dret general del Principat.³³ Tracten essencialment les relacions entre senyors i vassalls.³⁴

Les cartes de població no fan una remissió directa als Usatges, però sí indirecta quan fixen el règim senyorial, i quan exclouen expressament la vigència a la batllia dels mals usos feudals d'eixorquia, cugucia i intestia que aquell codi regula.³⁵ A més, els Costums de la batllia reconeixen els Usatges com una font supletòria en cas de mancances i llacunes en els costums propis.

Tot això sense oblidar els usos i les usances propis que perviuen, per mitjà dels quals s'introdueixen nous costums provinents d'altres territoris; així: encara que regeixen els pesos i les mesures de Lleida, en general a la batllia de Miravet s'usa la cana de Tortosa per a mesurar la terra, i a Batea el cafís aragonès per a mesurar gra (de 2 quarteres i mitja);³⁶ i en contractes a la Pobla de Massaluca regeixen els Costums de Lleida i els de Tortosa,³⁷ mentre a Benissanet (a l'altre extrem del mateix districte) en censals i sobre beneficis i excepcions en règim d'obligacions s'al·ludeix als Costums de Tortosa i als de Barcelona, però no als de Lleida.³⁸

Encara una altra font del dret de la batllia i dels seus llocs són els privilegis reials i senyorials concedits; també les concòrdies que s'aproven sobre qüestions normalment d'ordre públic; i igualment les sentències judicials i arbitrals que es dicten i que afecten la comunitat o els vassalls, tot confirmant determinats usos i usances.³⁹

2. Sempre ens referim al dret de la batllia de Miravet com a dret català. I quan l'Aragó reivindica la seva jurisdicció sobre aquestes terres, els seus habitants s'hi oposen afirmant que són catalans i que es regeixen per un dret català com els Costums de Lleida.

Però partint d'aquells actes poblacionals del segle XII d'Alfons I sobre Orta, Paüls i Batea i Algars, on concedeix els furs de Saragossa (sense oblidar la prèvia ocupació cristiana aragonesa de la zona), i davant la indecisió reial per a fixar oficialment les fronteres entre l'Aragó i Catalunya (amb el desig aragonès d'una sortida al mar pel marge dret del riu Ebre), les institucions aragoneses reclamen com a pròpia aquesta zona, en particular les comandes d'Orta i d'Ascó i la batllia de Miravet.

I segur que en part per aquest conflicte territorial, els vassalls del Temple als dominis ebrencs li demanen la darrerria del segle XIII, que els confirmi els Costums de Lleida i altres usances no escrites que practiquen.⁴⁰

Els vassalls d'Orta i de Miravet afegeixen, no obstant això, que, tot i reconèixer els costums lleidatans, com que pel transcurs del temps aquests han estat modificats i/o substituïts per altres de nous, preferirien que es fessin noves recopilacions dels usos i costums que realment s'apliquen. I així ocorre a la comanda d'Orta, on el Temple aprova un codi de Costums el 1296;⁴¹ però ni a la batllia de Miravet ni a la comanda d'Ascó no és a temps de resoldre el conflicte.

L'orde està immers en el procés que du a la seva extinció: l'1 de desembre de 1307 a Catalunya, Jaume II confisca els seus béns i n'assumeix l'administració; i el 1312 el Concili de Vienne acorda la seva extinció, segons la Butlla papal de 22 de març. I el 2 de maig de 1312, altra Butlla adjudica els seus béns a l'orde de l'Hospital de Sant Joan.⁴²

No resolt encara el conflicte fronterer, la batllia de Miravet el 1308 reivindica el seu dret català davant del sobrejunter de Saragossa. I Jaume II, com a administrador, ordena als seus oficials que hi observin els usos i costums de Lleida.⁴³

De fet, el rei es refereix en general als "homes de Gandesa"⁴⁴ en al·lusió al conjunt de la batllia de Miravet; Gandesa ja és el centre civil de la baronia. El castell de Miravet continua sent el centre militar, però la seva vila és íntegrament sarraïna.

El traspass dels béns del Temple a les Terres de l'Ebre als cavallers hospitalers d'acord amb Jaume II d'Aragó, es produeix el desembre de 1317; de la batllia el dia 5, quan el castellà d'Amposta, fra Martí Pérez d'Orós, en pren possessió.⁴⁵

Poc temps després, els veïns de la batllia demanen de nou que es fixi el seu dret propi; i ara, el 1319, el mateix castellà d'Amposta accedeix a fer-ho en un nou codi de Costums. En canvi, a la comanda d'Ascó, el 1323 el castellà es limita a reconèixer els Costums de Lleida.⁴⁶

Finalment, el rei resol el conflicte territorial amb l'Aragó a favor de Catalunya amb dues resolucions: per sentència reial de 9 de març de 1359, quant a la comanda d'Orta; i amb l'estatut dictat en Corts de Barcelona el 22 de desembre de 1347, pel que fa als dominis de Miravet i Ascó.

La darrera resolució declara, a més, que el límit natural entre l'Aragó i Catalunya és el riu Algars. En els dos casos el rei basa la decisió en l'origen català dels seus primers pobladors, i en el fet que es regien per un dret català (els Costums lleidatans, els d'Orta, o els de Miravet).⁴⁷

3. El preàmbul dels Costums de Miravet ja explica que els vassalls es regien en part pels Costums de Lleida i per altres usos i usances propis no escrits que sovint es contradueixen: en el decurs del temps aquells s'anaren adaptant a la realitat social i a les necessitats dels habitants de la batllia, fins a ser modificats o substituïts per altres costums nous. Però tots coexisteixen.

D'aquí la necessitat de fixar un dret propi; el castellà hi accedeix encomanant als vassalls que ells mateixos recopilin els usos i costums pels quals es regeixen; i ells ho fan amb els seus juristes i presenten un text al castellà.

Aquest, assistit per savis en dret i altres frares de l'orde, examina el text lliurat, i hi introdueix algunes rectificacions que ignorem. El document final és discutit entre ambdues parts, i és aprovat pel castellà fra Martí Pérez d'Orós a Gandesa el 3 de juny de 1319.⁴⁸

La concessió es fa als vassalls homes i dones cristians, amb exclusió dels sarraïns que habiten a Miravet i Benissanet (tenen el seu dret musulmà), i dels de Nonasp que són de la Corona d'Aragó (amb un dret d'un altre país).

Es diu que la concessió és per a ennobrir i embellir de gràcies, privilegis, franqueses i costums als seus vassalls, i sobretot donar-los una certa regla de vida. Tot com a mostra del gran amor de la Senyoria pels seus súbdits, i per a acostar-se més a “les altes rayls, ço es al plaer de Deu”.

El text es redacta primer en català (“lingua materna seu layca”), pel notari Bernat Pallarès, de Barcelona, en tres pergamins. Els testimonis són els juristes Guillem Oliu (de Montblanc), Benet de Sobirats (de Gandesa), Bartomeu de Falchs (de Gandesa), i el notari Jaume Serra (de Miravet); ells, segons sembla, van ser els savis en dret que assessoraren en la redacció (potser també autors) del text final atorgat.⁴⁹

La versió en llatí es presenta l'any següent per a la seva sanció al Capítol General de l'orde de l'Hospital a la vila francesa d'Arles. Els vassalls de la batllia comissionen uns síndics veïns de Gandesa i Corbera (no s'identifiquen) perquè demanin al mestre de l'orde que confirmi el privilegi del castellà d'Amposta; i el mestre hospitaler, fra Elionus de Vilanova, amb els altres cavallers assistents al Capítol, ho fan assegurant als vassalls la pau i tranquil·litat futura amb uns costums i unes usances i una certa forma de vida (o de regiment propi). És el 16 de novembre de 1320.⁵⁰

ELS TEXTOS DELS COSTUMS

1. El text català que tenim és còpia de l'original, i es troba a la Biblioteca Capitular i Colombina de Sevilla. Localitzat per Jaime de Villanueva a mitjans segle XIX, és un llibret titulat *Costums de la Batllia de Miravet*, amb l'afegit de *Costumbres y usos de la Bailia de Miravet, en 5 libros comprensivos de la parte civil y criminal, y en su propio dialecto catalán, manuscrito del siglo XV*.

Al revers de la coberta del davant figura: “Don Fernando Colon, hijo de don Cristobal Colon, primer Almirante que descubrio las Indias, dejo este libro para uso e provecho de todos sus proximos; rogado a Dios por el.” A l'últim full del llibre diu: “Este libro ansi encuadernado costo 12 dineros en Barcelona, por junio de 1536, y el ducado vale 88 dineros.” Fou dipositat a la biblioteca sevillana amb tot el seu fons bibliogràfic, pel Capítol Metropolità de l'Església de Sevilla, complint el testament de Ferran Colón.⁵¹

Les pàgines 1 a 3 tenen un índex dels Costums afegit posteriorment, sota el títol de: “Aquest es lo principi de les bones costums i doctrina de tota la Batllia de Miravet, e comença primerament...” I contenen 134 capítols separats sense numerar, cada un amb una rúbrica, repartits en cinc llibres; una distribució que no segueix cap criteri especial: les matèries es barregen, i sembla una distribució amb un número equivalent de capítols per llibre. De fet, és fa a semblança dels Costums de Lleida.⁵²

Jaime de Villanueva en feu una còpia avui conservada a la Reial Acadèmia de la Història, i que Ferran Valls Taberner publica el 1926.⁵³

2. El document llatí de Miravet ha arribat a nosaltres per mitjà d'un trasllat de 1328, existent a l'Arxiu Històric Nacional, de Madrid. El seu autor és el notari de Lleida, Martí Guillem Cudo, i va ser sancionat per Pere Sanç, cúria i veguer de Lleida, amb l'assistència del jurista Guillem Calbet. Aquest exemplar du el títol de *Constituciones Baiulie Mirabeti*, i el va publicar el Dr. Galo Sánchez.⁵⁴

INSTITUCIONS DEL CODI MIRAVETÀ

El codi tracta qüestions de tot ordre, i s'ocupa de qüestions que els vassalls consideren necessàries de fixar per escrit de mutu acord amb la senyoria perquè no s'alterin.

Seguint el text de Lleida, Miravet reproduïx en general les cartes de població atorgades a la batllia, i les confirma (cap. 29) com també fa amb altres “bones costums e usances” escrites i no escrites que no es recullen, i els privilegis i qualssevol altres “cartes” que els habitants de la batllia han rebut del Temple i del mateix orde de l'Hospital (caps. 27 i 29).

També es recullen costums que no s'havien posat per escrit fins aleshores: un creditor pot reclamar un deute indistintament al fiador o al deutor (amb exclusió del benefici romà d'excussió de béns —cap. 42—); per a les vendes en pública subhasta els béns s'han de “correr” (anunciar) en 30 dies si són immobles i 3 dies si són mobles o per si movents (ramats —caps. 68 i 122—); en l'ajornament dels plets s'estarà a allò que es practica a cada lloc (cap. 85); i a la batllia no s'apliquen “tornes o iuhi de ferre ni d'aygua” (els judicis de Déu, ordalies —cap. 101—).⁵⁵

El text miravetà també es remet al dret comú romà canònic en dos casos: els menors de 25 anys s'hi regeixen en els seus àmbits personal i patrimonial (cap. 57); i en relació amb els drets preferents de la dona vídua sobre l'herència del marit (pel dot i l'escreix), respecte de tercers creditors (cap. 110).

Un element peculiar i poc habitual en textos com el de Miravet és que: tipifica força fets penals menors per a regular la convivència veïnal (caps. 6 a 15 i 17); detallen les penes a imposar al lladre, tant “manifest” com no (cap. 116), i a l'homeier o assassí (cap. 128); es fa referència als reus d'heretgia i de lesa majestat (cap. 58); i es declara que correspon al batlle amb els jurats i prohoms judicar i castigar qualsevol acte penal o criminal no contemplat expressament (caps. 16 i 131).

També es reconeix el règim municipal a cada lloc de la batllia: autoritza els vassalls a elegir els seus jurats i altres oficials com els corredors, els vinyogols, els veladers, els carnisers, etc.; declara que els veïns han de contribuir a les càrregues comunitàries segons la seva capacitat econòmica, i faculta als jurats a imposar i exigir les contribucions veïnals amb tots els mitjans al seu abast amb l'assistència del batlle (representant senyorial) i de la Cort; i així mateix la senyoria delega en els representants municipals una certa potestat normativa per a regular tot allò que afecta la convivència veïnal mitjançant ordinacions, bans i cots (caps. 28, 30, 32 a 34, 41 i 69).

Altres aspectes són: el privilegi del “judici de prohoms”, que atorga als representants municipals certes funcions d'intervenció i control en l'activitat judicial (senyorial) en els àmbits civil i criminal (caps. 16, 51, 52, 54, 125, 126, 128, 131, i 134);⁵⁶ i el privilegi de fer “taula” per al control de la gestió del batlle i el seu judici per a possibles abusos comesos en l'exercici del càrrec (cap. 133).⁵⁷

El nou ordenament també s'ocupa d'altres aspectes coincidint amb Lleida i Orta: sobre la reclamació de deutes; els drets dotals i d'escreix de l'esposa; la prescripció adquisitiva; els pesos i mesures, i sobre la venda de pa i vi; la majoria d'edat (en els 25); i es garanteix la seguretat dels vassalls i dels seus béns, i el seu dret a què se'ls administri justícia i se'ls faci dret.

I el cap. 129, relatiu a possibles llacunes jurídiques, fixa les fonts supletòries de l'ordenament propi a les quals acudir: les Constitucions de Catalunya, els Usatges de Barcelona, i el dret comú. És el primer text municipal que cita i en primer lloc les Constitucions de Catalunya, que emanen de les Corts com a organisme colegislador des de 1283. Després se citen els Usatges de Barcelona, fins aleshores primera font supletòria del dret municipal (als anteriors Costums de Tortosa i d'Orta, de territoris immediats a Miravet).⁵⁸

En resum, dels capítols de Miravet 83 coincideixen totalment o parcialment amb tants altres de Lleida, 18 tenen els seus equivalents als Usatges de Barcelona, i la resta els podem considerar com a usos i costums propis.⁵⁹

CONFIRMACIÓ I VIGÈNCIA DEL CODI DE MIRAVET

Ens consta la vigència dels Costums fins al segle XVIII. El febrer de 1340 els jurats i consellers de Batea confirmen el judici de taula al qual està subjecte el batlle cada 3 anys (cap. 133 del codi de la batllia).⁶⁰

El 1347, quan el rei Pere en Corts declara que els dominis hospitalers de Miravet i d'Ascó pertanyen a Catalunya fins al riu Algars, diu que els costums de cada districte tot reconeixent-los, són simples i insuficients per a regir aquelles comunitats; per això ordena que en defecte seu s'observin les Constitucions i Usances de Catalunya i els Usatges de Barcelona.⁶¹

La Reial Audiència de Barcelona, en sentència de 21 d'agost de 1573, declara que els Costums de Miravet són d'aplicació als sarraïns convertits a la fe catòlica (els moriscos o "cristians nous"). El castellà d'Amposta adduïa que el capitulat es referia als vassalls homes i dones cristians, i que els sarraïns convertits encara que cristians nous, pel seu origen estaven exclosos del privilegi.⁶²

En altra sentència de 23 de novembre de 1584 es reconeix als jurats de Pinell la facultat que els atorga el codi de 1319 d'establir càrregues tributàries als veïns i de poder-les executar.⁶³

En els actes de presa de possessió de la Batllia de Miravet del castellà fra Joan Bellvis Cavanillas, el 1664, a requeriment dels representants municipals dels diferents llocs membres, el representant senyorial jura respectar i observar el *Libro de Costums*.⁶⁴

Una altra prova que acredita la vigència i importància del text de Miravet és que el 2 de maig de 1517 el comanador d'Ascó el concedeix als pobladors de la Torre de l'Espanyol.⁶⁵

I tenim els casos de Benissanet i Miravet dins la mateixa Batllia, que per l'ordre reial de 17 d'abril de 1610 queden despoblats per l'expulsió dels moriscos. Per això el Capítol General de l'orde de Sant Joan acorda el 28 d'abril de 1611 fer-hi nova població.⁶⁶ el 30 d'octubre de 1611 s'atorga Carta de població a Benissanet, i la de Miravet el 15 de gener de 1623.⁶⁷ Els documents fixen un nou règim jurídic que malgrat tot, segueixen l'estructura del text de 1319.⁶⁸

LA BATLLIA EN TEMPS DE LA CONCESSIÓ DELS CAPÍTOLS DE COSTUMS

La concessió d'un codi de Costums a un lloc o a un districte jurisdiccional com el nostre, per a la historiografia sempre és un signe de maduresa, consolidació i desenvol-

lupament dels seus habitants en els àmbits polític, social i econòmic. També hem vist que la concessió del nostre capítulat d'arrel catalana és un dels elements (amb l'origen català dels seus pobladors) que decideix al rei a proclamar el 1347 que la nostra Batllia pertany al Principat de Catalunya. Però hi ha altres fets que acrediten el cert esplendor social i econòmic que viu la Batllia de Miravet en la mateixa època de la concessió dels seus Costums.

1. El mostassaf

El mateix 1319 s'introdueix per Orta als dominis hospitalers per privilegi del castellà d'Amposta, el mostassaf:⁶⁹ magistratura municipal que controla l'activitat del comerç i dels mercats.

El mostassaf té funcions mercantils: reconèixer i controlar els pesos i mesures que utilitzen els comerciants i mercaders, i examinar i reconèixer la qualitat dels productes a vendre i fixar-ne el preu per a evitar abusos. Aquest magistrat pot dictar ordinacions i imposar sancions a aquells que no les respectin. Però a més, especialment a la Batllia de Miravet el mostassaf també és àrbitre per a resoldre tot litigi entre veïns per raó de llindars i servituds entre finques.

La presència del mostassaf evidencia la gran activitat econòmica que s'hi desenvolupa:⁷⁰ per la necessitat de controlar-la en unes terres productores de vi, oli, safrà, seda, panses, i un llarg etcètera de productes agrícoles ben apreciats al mercat europeu i del nord d'Àfrica; sense oblidar la seva important activitat ramadera.⁷¹

2. El casament de l'infant Jaume, hereu de Jaume II

Jaume II d'Aragó i Blanca d'Anjou tenen un primer fill: Jaume, nascut el 29 de setembre de 1296,⁷² i jurat com hereu el 1301 en Corts de Lleida.⁷³

El 1308 el rei, en una aliança amb Castella, acorda amb Ferran IV el casament del seu fill amb la infanta Elionor. Les esposalles se signen l'1 de desembre, amb el pacte que l'enllaç es formalitzarà quan ella arribi a la pubertat (12 anys).⁷⁴ Com a penalització si no es compleixen els acords, cada regne s'obliga a lliurar a l'altre: Castella, Requena, Moya, Cañete, Ágreda, Lures i altres; i l'Aragó les viles de Borja, Ariza, Verdejo, Bordalba, Somet i Malón.⁷⁵

I quan se celebri el matrimoni es disposa que se cediran com a dot a la futura reina consort, les viles i ciutats de: Osca i Daroca per l'Aragó; Borriana i Xàtiva per València; i Montblanc i Tàrraga per Catalunya.⁷⁶

Elionor és lliurada a Jaume II la primeria del gener de 1312 a Calatayud, en la visita que fa el seu pare Ferran IV, per a ser educada segons vell costum en la Cort del seu futur marit.⁷⁷ I, ja a la pubertat, es disposa fer el casament a Gandesa el 1319.

Però Jaume aviat manifesta que no vol contreure matrimoni ni succeir el seu pare a la Corona d'Aragó: vol professar la vida religiosa, malgrat l'oposició paterna.⁷⁸ El mateix papa Joan XXII, en carta de 19 d'agost de 1319, prega a l'hereu que es casi amb Elionor.⁷⁹

Des d'Alforja el 26 de setembre el rei convoca una junta extraordinària d'estaments de la Corona a Tortosa per a tractar un afer "supper quoddam novo casu multum mirabili

atque extraneo”, i demanar-los consell sense concretar sobre quin tema.⁸⁰ Sols es diu que la reunió serà a Tortosa, Xerta o Orta.⁸¹

A finals de setembre, l'hereu és al poble aragonès de Lledó, prop de Gandesa; i el rei a Móra d'Ebre. El 2 d'octubre Jaume II arriba a Gandesa acompanyat dels seus fills, i de prelats, militars, cavallers i una “muy gran corte”, “en son de fiesta y regocijo” per a participar en les cerimònies i els festejos pel casament de l'hereu.⁸²

L'endemà pare i fill es troben, i l'infant promet que es casarà amb la infanta (però no diu res sobre consumir el matrimoni);⁸³ i firma a Gandesa una acta amb aquesta promesa.⁸⁴ Sembla que el rei arriba a un acord amb el seu fill per a celebrar el matrimoni, sabent que no es consumarà.⁸⁵ I es confirma el dia 17 d'octubre per a celebrar el casament.

Malgrat això, dos dies abans l'infant encara escriu al seu pare insistint en què no es vol casar ni succeir-lo a la corona, i que vol ingressar al monestir de Santes Creus. També li reconeix que fins aleshores, amb 22 anys, no havia tingut relacions carnals amb cap dona.⁸⁶

El dia de les noces el rei i els nuvis són a Gandesa, i se celebren a la seva església amb missa presidida per l'arquebisbe de Tarragona. Són presents les altes dignitats eclesiàstiques, i molts nobles, cavallers, militars i una gran multitud de públic;⁸⁷ i de tot se n'aixeca acta.⁸⁸

Acabada la cerimònia, l'infant se'n va a Lledó; i el rei amb Elionor i els convidats van a dinar al palau que tenen habilitat a Gandesa.⁸⁹ Amb aparent normalitat, l'endemà dia 18 s'hi trasllada el Parlament des de Tortosa, on es reuneix.⁹⁰

Cal remarcar que Gandesa, en aquell moment, amb una població d'entre 700 i 800 habitants,⁹¹ i tota la batllia de Miravet, havien de fer grans esforços per a allotjar tots els assistents a aquests actes d'acord amb la seva dignitat, al rei i la seva família i els convidats, a més dels seus servents, els guàrdies de protecció, etc.; i per instal·lar tot el bestiar i carruatges utilitzats en el seu viatge i transport.

A banda, Jaume II ha de comunicar tot el que ha passat a la regent de Castella, Maria de Molina, a les seves filles Constança i Maria d'Aragó i als seus gendres castellans els infants Pedro i Juan Manuel. Ho fa per cartes de 22 d'octubre de 1319 des de Gandesa. A Juan Manuel especialment li demana que cuidi de la seva filla i dels seus béns davant possibles represàlies a la Cort castellana.⁹²

A més de la crisi amb Castella, n'esclata una altra en el si de la monarquia per la inusual renúncia de l'hereu al tron. El fet és determinant perquè Jaume II, en Corts de Tarragona, aprovi el 14 de desembre de 1319 una constitució que disposa que tots els seus regnes continuaran sempre units i indivisos, tot assegurant la justícia, la defensa i el progrés de tota la Corona.⁹³

Mentre, el seu fill, en la mateixa Cort, el 22 de desembre, renuncia a la Corona, allibera els súbdits del seu homenatge com a hereu, i pren l'hàbit de l'orde de Sant Joan.⁹⁴ Elionor, superat l'afront inicial, es queda a Gandesa fins el Nadal de 1319, i després passa a Tortosa, Saragossa, Calatayud i Ateca.⁹⁵

L'infant s'instal·la al monestir de Santes Creus;⁹⁶ però ja no hi és el febrer de 1321.⁹⁷ De fet, hom refereix la seva vida deshonest, llibertina i reprovable; Zurita diu que Jaume volia viure entregat “a todo género de vicios”,⁹⁸ i des del novembre de 1323 el trobem a València.⁹⁹

Jaume II té un altre conflicte: què fer amb la infanta Elionor. Segons els pactes de 1308, incomplerts per la part aragonesa, el rei ha de lliurar a Castella els castells de Borja, Ariza, Verdejo, Bortalba, Somet i Malón.¹⁰⁰ El 18 de gener de 1320 Joan XXII li recomana que enviï ambaixadors a Castella per a presentar les seves excuses sinceres, i que faci acompanyar de tornada la infanta Elionor amb l'adequada comitiva reial.¹⁰¹

Així es fa amb tots els honors. Però anys després, el nou rei Alfons III, vidu de Teresa d'Entença, el febrer de 1329 contreu matrimoni amb la infanta castellana.¹⁰² Anul·lat el primer matrimoni, el nou enllaç és considerat com un desgreuge per a Castella per l'afront patit per Elionor del germà gran del nou marit.¹⁰³ El 12 de juliol de 1334 l'infant Jaume ja mor a Tarragona.¹⁰⁴

3. Parlament i Corts Generals de la Corona a Gandesa

Un altre fet històric de notòria importància política per a la nostra batllia és que Gandesa, el seu centre, es converteix en seu d'un Parlament General i ho pot ser de dues Corts Generals de la Corona d'Aragó. Un fet que afecta favorablement tota la baronia, en allò econòmic i social, més enllà de l'ordre polític.¹⁰⁵

Són reunions extraordinàries de representants dels regnes de la Corona¹⁰⁶ en un lloc equidistant de l'Aragó, València i Catalunya; això permet al rei no desplaçar-se per a convocar-les separatament a cada territori. La celebració d'aquestes assemblees implicava una gran mobilització de persones, així com requeria molts serveis i allotjament suficient.

a) EL PARLAMENT GENERAL DE 1336-1337

Alfons III casa primer amb Teresa d'Entença,¹⁰⁷ a Lleida el 10 de novembre de 1314; i tenen 7 fills; l'hereu és Pere.¹⁰⁸ I vidu, el rei es casa de nou amb la seva excunyada Elionor de Castella, com s'ha dit; el nou matrimoni té dos fills: Joan i Ferran.¹⁰⁹

Elionor aconsegueix importants donacions territorials per als seus fills en perjudici de la Corona i en especial de Pere, l'hereu.¹¹⁰ I quan el rei encara agonitza a Barcelona a finals de gener de 1336, ella i els dos fills fugen per por a les represàlies del futur Pere III¹¹¹ (ressentit per la relegació patida en vida del seu pare).

Mort Alfons III, per a resoldre “la discordia y guerra que se movió entre el rey [Pere] y su madrastra”, el nou rei convoca a Borriana, el 21 de març de 1336, un Parlament General¹¹² a Gandesa amb prelats, barons i síndics de les ciutats dels seus regnes. També hi ha dos llegats pontificis per a mitjançar entre les parts.¹¹³

Tenim la convocatòria del Parlament;¹¹⁴ i se celebra l'any següent: el rei és a Gandesa el mes de juny de 1337 i el Parlament s'hi reuneix tot el mes de juliol.¹¹⁵ A Gandesa es decideix enviar els llegats pontificis a Castella per a negociar la solució al conflicte; però aleshores el Parlament es trasllada a Daroca, on continua fins a la seva conclusió el 19 de novembre.¹¹⁶

Allí es nomenen dos àrbitres: l'infant Pere, germà d'Alfons III i oncle de Pere III a més de tutor dels fills d'Elionor; i l'infant Juan Manuel, gendre de Jaume II d'Aragó, cunyat de Pere III i nebot d'Elionor. Els àrbitres acorden una solució que ambdues parts accepten: Elionor conserva tots els dominis i les rendes cedides pel rei Alfons en nom de

dot i altres fixats en el seu testament; però la jurisdicció alta i baixa d'aquestes dominis passa al rei Pere.¹¹⁷

Agraint l'acollida rebuda, el 15 de juliol de 1338 el rei concedeix a Gandesa el privilegi de tenir fira per la festa de Sant Martí, el mes de novembre de cada any durant 15 dies.¹¹⁸ Una fira que ha d'afavorir el desenvolupament econòmic de la batllia de Miravet.

b) LES CORTS GENERALS DE MONTSÓ, EL 1376-1377

Pere III convoca Corts privatives de Catalunya a Barcelona el 1372, per a demanar ajut i poder fer front a la guerra per Sardenya contra el duc d'Anjou, que amenaça el Rosselló i Mallorca. Els estaments catalans, per la naturalesa dels fets, recomanen al rei que convoqui Corts Generals de tots els regnes. Ell ho accepta i afirma que aquestes Corts sols es podran fer a Fraga, Montsó, Orta o Gandesa (llocs fronterers); però diu que encara no ho pot fer perquè tots ells estan afectats per la pesta, i no es pot posar en perill la vida del rei ni de les persones que hi han d'acudir.¹¹⁹

El 24 d'octubre de 1375 el rei les convoca a Montsó a partir del següent 25 de novembre; i es reserva el dret de traslladar-les a Gandesa si ell vol per raons de salut, ja que li convé més el seu clima.¹²⁰

Les Corts s'inauguren a Montsó el 27 de març de 1376; i el 29 d'agost el rei ordena que es traslladin a Gandesa el següent mes de gener de 1377 sense perjudici que fins aleshores es continuïn tenint a Montsó.¹²¹ El 12 de setembre el rei decideix suspendre-les i ordena que continuïn a Gandesa a partir de l'1 de febrer de 1377. Els aragonesos protesten i no accepten el canvi; però Pere III insisteix en el canvi cap a Gandesa.¹²²

Els aragonesos s'hi oposen perquè reivindiquen l'aragonesitat de Gandesa i de la batllia de Miravet amb la comanda d'Orta; així ho reclamen en les seves Corts privatives de 1371-1372.¹²³

El 17 de gener de 1377 el rei no es pot moure de Barcelona, suspèn la inauguració de les Corts a Gandesa, i ordena que es faci el següent dia 1 de març.¹²⁴ El cert és que aquesta és la darrera disposició que es dicta sobre aquest tema i, finalment, les Corts no es desplacen a Gandesa ni continuen enlloc.¹²⁵

c) LES CORTS GENERALS DE 1382-1384

El rei convoca noves Corts Generals a Alzira el 2 de juliol de 1382 per al 30 de setembre següent a Montsó, però fa reserva del seu dret a canviar la seu a Gandesa fins i tot ja iniciades. I això "en atención al estado de su salud y por ser población que según consejo de los físicos, le era más conveniente"¹²⁶ (la convocatòria diu "pro suo libito voluntatis"¹²⁷).

Els aragonesos protesten per aquesta reserva, i es neguen a assistir a les Corts si no se celebren a Montsó. Això obliga el rei a suspendre la convocatòria i el gener de 1383 encara no ha decidit res.

I hi ha un altre problema: l'epidèmia de pesta general. Per això les Corts no es convoquen definitivament fins el 15 d'abril de 1383 i s'inauguren el 12 de juny. Com que continua la pesta, les Corts es traslladen a Tamarite de Litera el 16 de febrer de 1384, i

a Fraga, on conclouen el 4 de juliol següent.¹²⁸ El cas és que, malgrat tot, aquestes Corts tampoc es reuneixen a Gandesa.

BIBLIOGRAFIA

- AA. VV. (1776): *Apéndice a la educación popular*, III, Imprenta de D. Antonio de Sancha, Madrid.
- (1833): *Colección de Cortes de los antiguos reinos de España*, Real Academia de la Historia, Madrid.
- (1852): *Colección de fueros y cartas pueblas de España*, Real Academia de la Historia, Madrid.
- (1855): *Colección de Cortes de los antiguos reinos de España*, Real Academia de la Historia, Imprenta de José Rodríguez, Madrid.
- AGUDO, María del Mar; SESMA, José Ángel (2009): “Actas del proceso de Cortes Generales de Monzón, Tamarite de Litera y Fraga (1383-1384)”, *Cortes de los reinados de Pedro IV y Juan I*, V, Gobierno de Aragón, Saragossa.
- ALANYÀ, Josep (1991): “La Carta de poblament de Pinyeres (Batea, Terra Alta)”, *Anuario de Estudios Medievales* 21, Universitat de Barcelona, Barcelona, p. 134-137.
- ARCO, Ricardo del (1945): *Sepulcros de la Casa Real de Aragón*, Instituto Jerónimo Zurita, Madrid.
- BOFARULL, Próspero de (1866): *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, IV, Imprenta del Archivo, Barcelona.
- BONNASSIE, Pierre (1979): *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, I, Edicions 62, Barcelona.
- BUSQUETA Joan J.; GONZÁLEZ, Elena (1997): *Els Costums de Lleida*, Col·lecció Guillem Botet / Documents de l'Arxiu Municipal de Lleida, Ajuntament de Lleida, Lleida.
- COROLEU, Josep; PELLA, Josep (1876): *Las Cortes catalanas. Estudio jurídico y comparativo de su organización y reseña analítica de todas sus legislaturas*, Imprenta de la Revista Histórica Latina, Barcelona.
- ESTAL, Juan Manuel del (2009): *Itinerario de Jaime II de Aragón*, Fuentes Históricas Aragonesas, núm. 47, Institución Fernando el Católico, Saragossa.
- FERRO, Víctor (2015): *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins el Decret de Nova Planta*, 2ª ed., Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Barcelona.
- FONT, Josep M. (1969/1983): *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 2 vols., Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid-Barcelona.
- (1971): “Notas sobre diferentes cartas pueblas de la región oriental aragonesa”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, XLI, Madrid, p. 734 i s.
- (1977): “La Carta de Seguridad de Ramon Berenguer IV a las Morerías de Ascó y Ribera de Ebro”, *Homenaje a don José Maria Lacarra de Miguel en su jubilación del profesorado*, I, Anubar, Saragossa, p. 261-283.
- (1985): “Orígenes del régimen municipal de Cataluña”, *Estudios sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 281-560.

- (1992): *Els Usos i Costums de Tàrraga*, Ajuntament de Tàrraga, Tàrraga.
- (1997): “La gènesi del dret municipal a la Catalunya Nova”, *Actes de les Jornades d'Estudi: 700 anys dels Costums d'Orta (1296-1996)*, Ajuntament d'Horta de Sant Joan, Horta de Sant Joan, p. 49-59.
- (2002): “El règim jurídic inicial de la Terra Alta”, *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la batllia de Miravet (1319/1320-1999/2000)*, Consell Comarcal de la Terra Alta, Gandesa, p. 41-53.
- FORT, Eufemià (1969): *La farsa de Gandesa*, Episodis de la Història, núm. 130, Rafael Dalmau Editor, Barcelona.
- HINOJOSA, José Ramón (2006): *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, Nerea, Sant Sebastià.
- HINOJOSA, Eduardo de, “El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media”, *Obras-Estudios de Investigación*, II, CSIC, Madrid, 1955.
- LACARRA, José María (1973): “Las Cortes de Aragón y de Navarra en el siglo XIV”, *La investigación de la historia hispánica del siglo XIV. Problemas y cuestiones*, Universitat de Barcelona, Barcelona, p. 645-652.
- LOSCERTALES, Pilar (1946): *Costumbres de Lérida*, Facultat de Dret, Barcelona.
- MANYÀ, Joan B. (1962): *Notes d'història de Gandesa*, Algueró i Baiges, S.R.C., Tortosa.
- MARTÍNEZ, J. Ernest (1950): *Els fills de Jaume II*, Guió d'Or / Aymà Editors, Barcelona.
- MASSIP, Jesús (1996): *Costums de Tortosa*, Col·lecció Textos i Documents Maior 1, Fundació Noguera, Barcelona.
- MIRET, Joaquim (1910): *Les cases de templers y hospitalers en Catalunya*, Casa Provincial de Caritat, Barcelona.
- (1957): *El forassenyat primogènit de Jaume II*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- MONTAGUT, Tomàs de; SERRANO, Josep (eds.) (2002): *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320-1999/2000)*, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa.
- MUÑOZ, María Rosa (1987): *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, Generalitat de València, València.
- ORTEGA, Pascual (1988): *La Orden de San Juan de Jerusalem y Miravet (primera mitad del s. XVII)*, Diputació de Tarragona, Tarragona.
- (1990): *Els hospitalers a la Ribera d'Ebre. Benissanet, ss. XVI-XVII*, Diputació de Tarragona, Tarragona.
- (1991): “Un nuevo documento repoblacional de la Ribera d'Ebre (Tarragona): la Carta de población de Rasquera (1206)”, *Miscel·lània en Homenatge al P. Agustí Altisent*, Diputació de Tarragona, Tarragona, p. 519-528.
- PAGAROLÉS, Laureà (1999): *Els templers de les terres de l'Ebre (Tortosa). De Jaume I fins a l'abolició de l'orde (1213-1312)*, I, Tarragona.
- PÉREZ-PRENDES, José M. (1993): *Breviario de derecho germánico*, Madrid.

- PONS, Josep M. (1982): *Actas de las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1362-63*, Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, L, Archivo de la Corona de Aragón, Madrid.
- RECUERO, Alejandra (2013): “Doña Leonor, infanta castellana, reina aragonesa y elemento de discordia en las relaciones castellano-aragonesas en la primera mitad del siglo XIV”, *Estudios Medievales Hispánicos*, Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, p. 221-240.
- SANS, Josep M. (1996): *Els templers catalans. De la rosa a la creu*, Lleida, 1996.
- SAUCO, M. Teresa, et alii. (2008): “Actas del proceso de Cortes de Caspe, Alcañiz y Zaragoza (1371-1372)”, Carlos Laliena Corbera (ed.), *Cortes del reinado de Pedro IV, III*, Gobierno de Aragón, Saragossa.
- SERRANO, Josep (1988): *La Torre de l'Espanyol (Ribera d'Ebre). Història, règim senyorial i aspectes del seu antic dret local, en particular les Costums del 1517*, Tarragona.
- (1994): *La Poble de Massaluca (Terra Alta)*, Ajuntament de la Poble de Massaluca, la Poble de Massaluca.
- (1996): *Els Costums d'Orta (1296). Edició i estudi introductori (amb la traducció catalana dels Costums a cura de Miquel Sitjar)*, Ajuntament d'Horta de Sant Joan, Horta de Sant Joan.
- (1997): *El conflicte catalanoaragonès pel territori de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta en els segles XIII i XIV*, Ajuntament d'Ascó, Ascó.
- (1999): *Els Costums de la Batllia de Miravet*, Consell Comarcal de la Terra Alta, Gandesa.
- (1999/1): “La Carta de població del lloc de Pinell (de Brai), en la comarca catalana de la Terra Alta, de 1223”, *AHDE*, LXIX, Madrid, p. 275-290.
- (2000): *Senyoriu i Municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, 2 vols., Fundació Noguera, Barcelona.
- (2000/1): “La Carta de Seguretat dels sarraïns de Tortosa, de 1148”, *Les Cartes de població cristiana i de seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148/1149)*, Universitat Internacional de Catalunya, Barcelona, p. 105-150.
- (2003): “El judici de prohoms a Lleida i la seva expansió vers la Catalunya Nova”, *XVII Congrés Internacional d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona-Lleida, p. 901-919.
- (2008): *Lligons d'història del Dret*, I, Universitat Internacional de Catalunya, Barcelona.
- (2018): “El derecho municipal medieval de la Cataluña Nueva (s. XIII-XVII)”, Laura Beck i María Julia Solla (coord.), *Estudios Luso-Hispanos de Historia del Derecho*, Editorial Dykinson, Madrid, p. 45-62.
- (2019): “Tratado de Almisra entre Castilla y Aragón”, *Memoria de un rey. Memoria de un reinado. Fernando III, rey de Castilla y León 1217-1252*, Junta de Castilla y León, p. 124-136.
- SESMA, J. Àngel (2006): *Cortes del Reinado de Pedro IV. Actas de las Cortes Generales de Monzón (1375-1376)*, IV, Gobierno de Aragón, Saragossa.
- SESMA, J. Àngel; LAFUENTE, Mario (2013): “Parlamento General de Gandesa (1336)”, *Cortes y Parlamentos del reinado de Pedro IV/1*, II, Gobierno de Aragón, Saragossa, p. 11-19.

- SUBIRATS, Vicenç (1997): “Orta el 1296”, *Actes de les Jornades d'Estudi. 1296-1996, 700 anys dels Costums d'Orta*, Ajuntament d'Horta de Sant Joan, Horta de Sant Joan, p. 25-46.
- (2002): “La regulació del comerç i l'activitat mercantil en el dret de Miravet”, Tomàs de Montagut i Josep Serrano Daura (eds.), *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320-1999/2000)*, Consell Comarcal de la Terra Alta, p. 199-236.
- VALLS, Ferran; [ABADAL, Ramon d'] (1984): *Los Usatges de Barcelona (estudios, comentarios y edición bilingüe del texto)*, Departamento de Historia del Derecho de la Universidad de Málaga i Promociones y Publicaciones Universitarias de Barcelona, Barcelona.
- ZURITA, Jerónimo (1979): *Anales de la Corona de Aragón* (ed. de Ángel Canellas López), III, Institución Fernando el Católico, Saragossa.

NOTES

1. Article fet a partir de la conferència que l'autor va impartir en el cicle de conferències “Cristians, musulmans i moriscos. Població i societat a l'Ebre en època medieval i moderna”, impulsat pel Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre i l'ACRE, commemorant el VII Centenari de la concessió dels Costums de la batllia Miravet, i talment en homenatge al traspassat Dr. Pasqual Ortega qui, malgrat la seva joventut, ha deixat un important llegat pel coneixement històric de les nostres terres. L'acte va tenir lloc a la capella del castell de Miravet el dia 16 de novembre de 2019, 700 anys després de la seva aprovació pel Capítol General de l'orde de l'Hospital.
2. Aquest és un tema que hem tractat en diverses ocasions, especialment a SERRANO (1999).
3. SERRANO (2000), I, p. 35 i s.
4. FONT (1977), p. 261-283. SERRANO (2000/1), p. 105-150.
5. SERRANO (2000), p. I, p. 42-90.
6. BOFARULL (1966), IV, doc. núm. LXXVII, p. 208-211.
7. Nota 5.
8. SANS (1996), p. 98 i 336-339. PAGAROLÉS (1999), p. 58 i s.
9. PAGAROLÉS, doc. núm. 2, p. 176-177. MIRET (1910), p. 175-176. FONT (1969), II, doc. núm. 190, p. 666-667, i I.1 doc. núm. 219, p. 301-303, i doc. núm. 222, p. 306-308.
10. FONT (1969), I.1, docs. núm. 164 i 165, p. 227-231.
11. FONT (1969), I.1, doc. núm. 219, p. 301-303.
12. Nota 5.
13. SERRANO (1999), p. 26.
14. FONT (1969), I.1, doc. núm. 126, p. 184-185; doc. núm. 134, p. 191-192; doc. núm. 164, p. 227-229; i doc. núm. 165, p. 229-231. SERRANO (2000), I, p. 371-378. FONT (1971), p. 734 i s.
15. SERRANO (1997), p. 61 i s.
16. SERRANO (2000), I, p. 47.
17. FONT (1969), I.1, doc. núm. 190, p. 263-264; i doc. núm. 191, p. 264-266. La d'Orta de 1192 serveix de model per a les posteriors que es concedeixen a la Terra Alta (FONT 2002, p. 45-46).
18. FONT (2002), p. 43. SERRANO (1999), p. 29.
19. FONT (1969), I.1, doc. núm. 196, p. 270-271.
20. FONT (1969), I.1, doc. 208 p. 285-286, doc. 219 p. 301-303, doc. 222 p. 306-308, doc. 283 p. 411-412, doc. 289 p. 421-422, doc. 341 p. 503, doc. 342 p. 503-504, i doc. 344 p. 505-507. ALANYÀ (1991), p. 134-137. ORTEGA (1991), p. 519-528. SERRANO (1994), p. 187-190. SERRANO (1999/1), p. 275-290.
21. SERRANO (1999), p. 29.
22. FONT (1997), p. 54-56.

23. HINOJOSA (1955), II, p. 171-174. BONNASSIE (1979), p. 138 i 219.
24. HINOJOSA (1955), II, p. 125. FONT (1985), p. 339 i s. SERRANO (2000), I i II, p. 547 i s.
25. SERRANO (2000), II, p. 767-769.
26. HINOJOSA (1955), II, p. 118-138.
27. SERRANO (1999), p. 47-48.
28. La Carta de Lleida FONT (1969), I.1, doc. núm. 79, p. 129-132. SERRANO (1999), p. 55-56. Els Costums de Lleida a LOSCERTALES (1946) i BUSQUETA i GONZÁLEZ (1997). Els Usatges a VALLS i ABADAL (1984).
29. SERRANO (2000), I, p. 162-170. L'Aragó i València compten amb un dret general (SERRANO 2008, p. 131 i s.).
30. SERRANO (1999), p. 41.
31. Ens hi referim a la nota 32.
32. SERRANO (2000), I, p. 170-177. SERRANO (2018), p. 45-62.
33. Nota 32.
34. SERRANO (2000), I, p. 142-145.
35. Usatges núm. 109, 110, 111, 112 i 138.
36. SERRANO (1999), p. 49.
37. SERRANO (2000), I, p. 220. Veure l'edició de MASSIP (1996).
38. Nota anterior.
39. SERRANO (2000), I, p. 168.
40. SERRANO (2000), I, p. 178-181.
41. SERRANO (1996). FONT (1997), p. 49-59.
42. SANS (1996), p. 414 i s.
43. SERRANO (1997), p. 92-93.
44. Les Corts d'Aragó de 1371-1372 es refereixen a Gandesa (SAUCO, M. Teresa 2008, p. 302 i 400-406).
45. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 92. Acte celebrat probablement en la mateixa capella del castell en la qual es feia la conferència que dona lloc a aquest article.
46. SERRANO (2000), I, p. 173-177.
47. SERRANO (1997), p. 83-94.
48. SERRANO (1999), p. 57-59. Se celebraren les Jornades d'Estudi sobre el seu 680è aniversari del text, a Gandesa el 16 al 18 de juny de 2000. El Consell Comarcal de la Terra Alta publica el 2002 les ponències presentades. MONTAGUT i SERRANO (2002).
49. Les dues versions a SERRANO (1999), Apèndix I, p. 122-179.
50. SERRANO (1999), Apèndix II, p. 180-181. La Universitat es refereix al Municipi medieval (SERRANO 2000, II, p. 847-856).
51. Ferran Colón és un dels principals erudits del seu temps, amb una biblioteca que supera els 15.000 volums (vegeu el *Catálogo concordado de la biblioteca de Hernando Colón*, per la Fundació MAPFRE, en dos volums els anys 1993 i 1995, a càrrec de T. Marín, J. M. Ruiz i K. Wagner).
52. Nota 32.
53. SERRANO (1999), p. 59-61. Serrano publica el document de la Biblioteca Colombina de Sevilla (nota 52). Ferran Valls Taberner edita el 1926 la còpia de Villanueva: sota el títol "Les Costums de la Batllia de Miravet" en un article a la *Revista Jurídica de Catalunya* (núm. 32), Col·legi d'Advocats de Barcelona, p. 52-76; i revisat en *Les Costums de Miravet. Editades amb una nota preliminar*, Estampa Fill de D. Casanova Barcelona. D'aquesta publicació hi ha dues edicions facsimilars: una de 1992, per José Ángel Ruiz Polanco supervisat pel Dr. Manuel J. Peláez Albendea; i una altra del Col·legi d'Advocats de Tarragona el 2006.
54. Galo SÁNCHEZ, *Constitutiones Baiulie Mirabeti*, Residencia de Estudiantes, Madrid, 1915. SERRANO (1999), p. 61-62. L'edició de Serrano transcriu l'exemplar notarial que és a l'AHN, Còdex núm. 944-B (nota 52). Un estudi comparatiu de les dues versions a SERRANO (1999), p. 62-63.
55. FONT (1992), p. 56. PÉREZ-PRENDES (1993), p. 92-93.
56. El privilegi del "judici de prohoms" s'introdueix a la zona la darrer part del segle XII per influència rebuda de Tortosa i Lleida, on el preveuen les seves Cartes de població de 1149 i 1150. Les primeres notícies en dominis templers les tenim a la Comanda d'Ascó el 1282. SERRANO (2003), p. 901-919.

57. SERRANO (1999), p. 103.
58. SERRANO (2000), I, p. 168-169.
59. L'equivalència entre Miravet, Lleida i Usatges, i els costums propis a SERRANO (1999), p. 85-103.
60. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 120.
61. SERRANO (1997), Apèndix XLI, p. 150-154.
62. Arxiu de la Corona d'Aragó [=ACA], Registre de Cancelleria núm. 4803, fols. 74 a 79.
63. ACA, Registre de Cancelleria núm. 5220, fols. 106 a 109.
64. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8258/2, doc. núm. 3.
65. SERRANO (1988), p. 171-200.
66. SERRANO (1999), p. 111.
67. ORTEGA (1990), p. 67-85, i ORTEGA (1988), p. 177-207.
68. Les equivalències entre els Costums i les dues Cartes a SERRANO (1999), p. 116.
69. El càrrec es crea a València el 1238 i d'allí passa a tota la Corona d'Aragó (SERRANO 2000, II, p. 886-887).
70. SERRANO (2000), II, p. 886-892.
71. SUBIRATS (1997), p. 25-46. SUBIRATS (2002), p. 199-236.
72. Després tindrien encara 4 fills i 5 filles més -MIRET (1957), p. 9).
73. MARTÍNEZ (1950), p. 25.
74. En el mateix acte es concerta el matrimoni de les infantes d'Aragó Constança i Maria amb els infants de Castella Joan Manuel i Pere respectivament (MIRET 1957, p. 11 i 30). Uns pactes matrimonials que es preveurien en les reunions de Jaume II i Ferran IV el 19 de maig de 1305 a Elx, per a fixar els límits entre els seus dominis (SERRANO 2019, p. 134).
75. MIRET (1957), p. 11. MARTÍNEZ (1950), p. 33.
76. MIRET (1957), p. 12.
77. MARTÍNEZ (1950), p. 25.
78. FORT (1969), p. 17-22. Manyà assenyala que el 1311 Jaume manifestava "inclinacions ascètiques i desitjos de fer-se frare" (MANYÀ 1962, p. 93).
79. FORT (1969), p. 17-22, p. 25. MARTÍNEZ (1950), p. 40.
80. COROLEU i PELLA (1876), p. 175-176.
81. MARTÍNEZ (1950), p. 41.
82. ZURITA (1979), II, p. 119-120.
83. FORT (1969), p. 29-33. ESTAL (2009), p. 579-581.
84. MARTÍNEZ (1950), p. 42.
85. HINOJOSA (2006), p. 77.
86. MIRET (1957), p. 14-24.
87. FORT (1969), p. 36.
88. MIRET (1957), p. 29-30. ZURITA (1979), p. 120.
89. Probablement la residència del castellà d'Am posta. ZURITA (1979), II, p. 119-120.
90. FORT (1969), p. 37.
91. MANYÀ (1962), p. 99.
92. ESTAL (2009), p. 581.
93. ACA, Registre de Cancelleria, núm. 217
94. MIRET (1957), p. 33-34. FORT (1969), p. 43. El 23 segons COROLEU i PELLA (1876), p. 175-176.
95. ARCO (1945), p. 277. MANYÀ (1962), p. 110.
96. MIRET (1957), p. 44.
97. MARTÍNEZ (1950), p. 53.
98. ZURITA (1979), II, p. 122.
99. MARTÍNEZ (1950), p. 53.
100. MIRET (1957), p. 11.

101. FORT (1969), p. 41-42.
102. MARTÍNEZ (1950), p. 99. MIRET (1957), p. 42.
103. MARTÍNEZ (1950), p. 100.
104. MIRET (1957), p. 48. FORT (1969), p. 58.
105. Ho tractà Sixto Sánchez-Lauro en conferència donada Gandesa en la Jornada d'Estudis de 29 de juny de 2013, sobre "Gandesa, la seva projecció històrica a Catalunya i a la Corona d'Aragó"; el seu títol fou *Les Corts Generals de la Corona d'Aragó. La seu de Gandesa*. En Corts Generals d'Aragó de 1362-1363 que tracten sobre la guerra contra Castella i la defensa de les fronteres d'Aragó i de València a més de la construcció de galeres a Catalunya, s'acorda un donatiu al rei i es prenen mesures per a la gestió dels tributs que graven l'exportació tèxtil (la bolla de plom i de la cera); i s'acorda que al cap d'un any els diputats encarregats de la seva recaptació es reuniran a Gandesa per a passar comptes de la seva gestió (2 d'Aragó, València i Catalunya i un de Mallorca). PONS (1982), p. 83-84 i 123-125; i MUÑOZ (1987), p. 82.
106. FERRO (2015), p. 59-60.
107. Hereva del Comtat d'Urgell, i de la casa d'Entença que havia senyorejat els castells de Móra, Tivissa i Garcia a l'actual Ribera d'Ebre.
108. Els altres germans són: Alfons (mort als 2 anys), Constança, Jaume, Isabel, Frederic i Sanç (MARTÍNEZ 1950, p. 98).
109. MARTÍNEZ (1950), p. 100.
110. Especialment Ferran: el marquesat de Tortosa; i els castells i viles i ciutats d'Albarracín, Oriola, Callosa, Guardamar, Alacant, Monfort, Elda, la Mola, Novelda, Aspe, Xàtiva, Alzira, Sagunt, Morella, Borriana i Castelló; aquestes nombroses donacions provoca la protesta dels estaments valencians i el rei ha de revocar les de Xàtiva, Alzira, Sagunt, Morella, Borriana i Castelló. Joan també rebrà diversos senyories (ARCO 1945, p. 259-263).
111. ZURITA (1979), II, p. 397-400.
112. LACARRA (1973), p. 647.
113. ZURITA (1979), II, p. 438.
114. SESMA i LAFUENTE (2013), II, p. 11-19.
115. Estant a Gandesa Pere II dicta una pragmàtica adreçada a Barcelona concedint que tots els oficis "mecànics" puguin tenir cònsols que els representin (per ofici), elegits pel veguer i els consellers -AA. VV. (1776), p. CCXV-XXCVI. MANYÀ (1962), p. 104.
116. ZURITA (1979), II, p. 447.
117. ZURITA (1979), II, p. 448. Elionor i els seus dos fills, per les seves intrigues a Castella i Aragó, són assassinats per ordre de Pere el Cruel de Castella la seva tia Elionor (1359) i el seu cosí Joan (1358); i Ferran (1363) per ordre de Pere II el Cerimoniós. ARCO (1945), p. 262. RECUERO (2013), p. 221-240.
118. SERRANO (2000), I, p. 597.
119. COROLEU i PELLA (1876), p. 197-199.
120. AA.VV. (1852), p. 110-111.
121. SESMA (2006), IV, p. 200.
122. SESMA (2006), IV, p. 205-206.
123. En aquestes Corts, el lloctinent del castellà d'Amposta, senyor de Miravet i superior del comanador d'Orta, considera que la reivindicació aragonesa constitueix un greuge contra el seu representat (SAUCO, M. Teresa 2008, p. 302 i 400-406).
124. AA.VV. (1855), p. 110.
125. SESMA (2006), IV, p. 207. El procés conservat no recull cap actuació ni intervenció de les Corts a Gandesa, encara que en un cas s'arriba a afirmar que les Corts s'hi van reobrir el 27 d'abril de 1377 sense més dades (AA.VV. 1833, p. 146).
126. AA.VV. (1855), p. 111.
127. AGUDO i SESMA (2009), V, p. 155.
128. AA.VV. (1855), p. 111. AGUDO i SESMA (2009), p. 246-274. COROLEU i PELLA (1876), p. 204-208.